

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

ΕΝΟΤΗΤΑ 11

Θέμα: η πόλη αποτελεί την τελειότερη μορφή κοινωνικής συνύπαρξης, που στοχεύει στο ανώτερο αγαθό.

▪ Ορισμός της πόλης

Η πόλις είναι μια μορφή κοινωνικής συνύπαρξης, η ανώτερη από όλες τις άλλες, που τις περικλείει, και αποβλέπει στο ανώτερο από όλα τα αγαθά (δηλ. στην ευδαιμονία).

→ Όλες οι επιμέρους κοινότητες περιέχονται στην πολιτική κοινωνία και είναι κατώτερες από αυτή. Αφού αυτές οι επιμέρους κοινότητες στοχεύουν σε κάποιο αγαθό, στοχεύει και αυτή στο σπουδαιότερο αγαθό, στην ευδαιμονία όλων των πολιτών.

→ Ο Αριστοτέλης ταυτίζει το υπέρτατο για το άτομο με το υπέρτατο για την πόλη αγαθό. Η ατομική ευδαιμονία εξαρτάται από τις πράξεις των ανθρώπων ως ατόμων, και η ευδαιμονία της πόλεως εξαρτάται πάλι από τις πράξεις των ανθρώπων αλλά ως πολιτών.

Με τη φράση **«κυριωτάτου πάντων»** ο Αριστοτέλης εννοεί το υπέρτατο αγαθό στο οποίο αποβλέπει η «πόλις», δηλαδή την ευδαιμονία του συνόλου των πολιτών. Η ανωτερότητα αυτού του αγαθού αποδεικνύει και την ανωτερότητα της ίδιας της πόλης έναντι των άλλων κοινωνιών. Με άλλα λόγια, εφόσον η πόλη είναι η «κυριωτάτη» όλων των κοινωνιών, και το αγαθό στο οποίο στοχεύει είναι το «κυριώτατον» όλων των άλλων αγαθών.

Ήδη στην εισαγωγή των «Ηθικών Νικομαχείων» είδαμε τις ερμηνείες που έδωσαν στον όρο «ευδαιμονία» διάφοροι φιλόσοφοι, όπως και την ερμηνεία του Αριστοτέλη στο ομώνυμο έργο. Αρχικά, λοιπόν, η λέξη «ευδαιμονία» (< εὖ + δαίμων) σήμαινε την εύνοια του θεού, κάτι που δίνεται δηλαδή στον άνθρωπο από το θεό. Αργότερα, για το περιεχόμενο της ίδιας λέξης μίλησε ο Ηράκλειτος και ο Δημόκριτος. Σύμφωνα με αυτούς, η κατάκτηση της ευδαιμονίας εξαρτάται από τον ίδιο τον άνθρωπο και τις ενέργειές του. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η ευδαιμονία δεν είναι κατάσταση, αλλά διαρκής ενέργεια της ψυχής με τους κανόνες της τέλειας αρετής.

Μελετώντας, λοιπόν, όλες τις παραπάνω απόψεις παρατηρούμε ότι ο όρος «ευδαιμονία» **αφορά στον ηθικό βίο του ανθρώπου**. Για τον Αριστοτέλη, όμως, ο όρος αυτός έχει από τη μια ηθικό περιεχόμενο και αφορά τον άνθρωπο ως άτομο και από την άλλη είναι και ο προσρισμός της πόλης, που αφορά τον άνθρωπο ως πολίτη. Ο άνθρωπος δηλαδή θα κατακτήσει με τις ηθικές ενέργειές του τόσο την ατομική ευδαιμονία όσο και την ευδαιμονία μέσα στα πλαίσια της πόλης συνυπάρχοντας αρμονικά με τους άλλους πολίτες και ενεργώντας ως πολίτης. Υπό την έννοια αυτή, οι πράξεις του είναι πολιτικές πράξεις, καθώς ενεργεί ως μέλος της πολιτικής κοινωνίας, και έχουν πολιτικές συνέπειες, εφόσον οδηγούν στην ευδαιμονία του πολιτικού συνόλου. Η άποψη αυτή διατυπώνεται ξεκάθαρα από τον ίδιο τον Αριστοτέλη στο έβδομο βιβλίο των «Πολιτικών» του, όπου αναφέρει ότι η ευδαιμονία του κάθε ανθρώπου ξεχωριστά συμπίπτει με την ευδαιμονία της πόλης. Έτσι, επιβεβαιώνεται η άποψη ότι η ηθική φιλοσοφία είναι μέρος της πολιτικής φιλοσοφίας (βλέπε εισαγωγή «Πολιτικών», σελίδα 178 σχολικού εγχειριδίου).

▪ Η τελεολογική θεώρηση

Στο κείμενο εντοπίζονται ορισμένες φράσεις που αποδεικνύουν ότι ο Αριστοτέλης εξετάζει τελεολογικά την έννοια «πόλις» καθώς και τις άλλες μορφές κοινωνικής συνύπαρξης. Εξετάζει δηλαδή τα παραπάνω σε σχέση με το σκοπό για τον οποίο υπάρχουν και τον οποίο προσπαθούν να επιτύχουν. Σύμφωνα με την τελεολογική αντίληψη του φιλόσοφου, η οποία έχει αναλυθεί και σε προηγούμενες ενότητες, καθετί έχει δημιουργηθεί για να επιτελέσει ένα συγκεκριμένο σκοπό («τέλος») και να φτάσει στην τελείωση, την ολοκλήρωσή του. Έτσι και η πολιτική κοινωνία, όπως και κάθε κοινωνική ομάδα, συστάθηκε και υπάρχει για να επιτύχει ένα στόχο. Ο στόχος μάλιστα της πολιτικής κοινωνίας είναι ο ανώτερος, η ευδαιμονία όλων των

πολιτών της. Συνδέει στο σημείο αυτό ο Αριστοτέλης τον άνθρωπο-πολίτη («πάντες») με την πόλη, δηλαδή την επιδίωξη του αγαθού ως σκοπού όλων των ανθρώπων με την επιδίωξη του αγαθού ως σκοπού της πόλης.

Σύμφωνα με το κείμενο:

α. όλοι κάνουν τα πάντα για ένα σκοπό, το αγαθό

β. όλες οι κοινωνίες έχουν συσταθεί με ένα σκοπό, το αγαθό

γ. και η πολιτική κοινωνία στοχεύει στο ανώτερο αγαθό, την ευδαιμονία

→ Παρατηρούμε ότι ο Αριστοτέλης βλέπει τη σύσταση της πόλεως και όλων των κοινωνιών **τελεολογικά**, δηλ. από την πλευρά του «τέλους», του σκοπού προς τον οποίο αποβλέπουν. Αυτή η θεώρηση εντάσσεται σε μια γενική αρχή του φιλοσόφου, να αναζητά το νόημα και το χαρακτήρα κάθε πράγματος στο σκοπό της ύπαρξής του.

▪ Πρωταγόρας - Πλάτωνας – Αριστοτέλης

Τρεις διαφορετικές απόψεις για τη συγκρότηση της πόλεως:

α. Πρωταγόρας: οι άνθρωποι δημιούργησαν τις οργανωμένες κοινωνίες νόμω, έπειτα από συμφωνία, για να προστατευτούν από τον κίνδυνο των θηρίων και να επιβιώσουν.

β. Πλάτωνας: οι πόλεις συγκροτήθηκαν επειδή οι άνθρωποι δεν είχαν αυτάρκεια και ένωσαν την ανάγκη για αλληλοβοήθεια.

γ. Αριστοτέλης: οι άνθρωποι δημιούργησαν τις πόλεις λόγω της έμφυτης τάσης τους για κοινωνική συμβίωση (ο άνθρωπος είναι από τη φύση του πολιτικό ζώο).

▪ Συλλογιστική πορεία

1. Κάθε μορφή κοινωνικής συνύπαρξης αποβλέπει σε κάποιο αγαθό.

2. Μια μορφή κοινωνικής συνύπαρξης είναι η πόλις που εμπεριέχει όλες τις άλλες.

3. Η πόλις είναι ανώτερη από όλες τις άλλες.

4. **Άρα**, η πόλις αποβλέπει στο ανώτερο από όλα τα αγαθά.

→ Ο Αριστοτέλης ακολουθεί την **παραγωγική συλλογιστική μέθοδο**, καθώς ξεκινά από το γενικό (κάθε μορφή κοινωνικής συνύπαρξης) και καταλήγει σε ένα ειδικό συμπέρασμα (η πόλις)

→ Το ρήμα *ορωμεν* δείχνει ότι ο φιλόσοφος αντλεί παραδείγματα από την πραγματικότητα και έτσι τα λογικά επιχειρήματά του στηρίζονται στην παρατήρηση της αντικειμενικής πραγματικότητας. Επομένως ο Αριστοτέλης είναι **εμπειρικός** (θετικός) και όχι θεωρητικός φιλόσοφος.

ΕΝΟΤΗΤΑ 12

Θέματα: α. η πόλις ανήκει στην κατηγορία των πραγμάτων που υπάρχουν εκ φύσεως, β. ο άνθρωπος είναι από τη φύση του ζώο πολιτικό.

▪ Πλήρης ορισμός της έννοιας πόλις

Η **πόλις** είναι μια τέλεια μορφή κοινωνικής συνύπαρξης, που υπάρχει εκ φύσεως και προήλθε από τη συνένωση άλλων κοινωνικών οντοτήτων, που τις περικλείει, είναι η ανώτερη από όλες και αποτελεί το *τέλος* τους και αποβλέπει στο ανώτερο από όλα τα αγαθά, δηλ. συγκροτήθηκε

για να διασφαλίζει τη ζωή των ανθρώπων, όμως στην πραγματικότητα, για να εξασφαλίζει την καλή ζωή τους, πετυχαίνοντας την ύψιστη αυτάρκεια που είναι κάτι άριστο.

▪ **Η πόλις υπάρχει εκ φύσεως – Συλλογιστική πορεία**

1. -Οι πρώτες κοινωνικές οντότητες υπάρχουν εκ φύσεως.
 - Η πόλη είναι η ολοκλήρωση των πρώτων κοινωνικών οντοτήτων
 - **Άρα η πόλη υπάρχει εκ φύσεως.**
2. - Η φύση ενός πράγματος είναι η ολοκλήρωσή του.
 - Η πόλη είναι η ολοκλήρωση των πρώτων κοινωνικών οντοτήτων
 - **Άρα η πόλη υπάρχει εκ φύσεως**
3. – Κάθε ον από τη φύση του υπηρετεί ένα στόχο που είναι κάτι το άριστο.
 - Στόχος της πόλεως είναι η αυτάρκεια που είναι κάτι το άριστο
 - **Άρα η πόλις υπάρχει εκ φύσεως** (επιδιώκει το άριστο)

▪ **Η εντελέχεια και οι κοινωνικές οντότητες**

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, κάθε ον από τη στιγμή της δημιουργίας του, περιέχει μέσα του ως δυνατότητα τη μορφή που θα πάρει όταν ολοκληρωθεί η εξελικτική του πορεία και φτάσει στην ολοκλήρωση, στην τελειότητά του. Η μορφή είναι το τέλος, ο σκοπός του κάθε όντος και η πορεία που ακολουθεί για να φτάσει στο σκοπό αυτό ονομάζεται εντελέχεια (εντελως + έχω).

Έτσι η πορεία που ακολουθεί η ανθρώπινη κοινωνία είναι η εξής:

1. **ο οίκος** (η οικογένεια): ήταν το αποτέλεσμα της φυσικής αναγκαιότητας, του φυσικού «συνδουασμού» του άρρενος και του θήλεος. Σκοπός της ήταν η ικανοποίηση των καθημερινών βιοτικών αναγκών του ανθρώπου (ένστικτο αυτοσυντήρησης) και η διαιώνιση του είδους (ένστικτο αναπαραγωγής)
2. **η κώμη** (το χωριό): η κοινωνία που σχηματίστηκε με φυσική εξέλιξη από «πλείονας οίκιας», από πολλές δηλαδή οικογένειες. Αποτελεί την ανάπτυξη της οικογένειας και όχι κάτι διαφορετικό από αυτή. Σκοπός της ήταν η ικανοποίηση αναγκών ανώτερων από τις καθημερινές. Τέτοιες ήταν η ανάγκη για την προστασία από κινδύνους ή επιθέσεις, αλλά και οι υψηλότερες, πνευματικότερες ανάγκες του, όπως για παράδειγμα η ανάγκη για λατρεία του θεού ή για απόδοση δικαιοσύνης.
3. **η πόλις** (η πόλη – κράτος): ο οίκος και η κώμη έφτασαν εξελικτικά στο τρίτο στάδιο, το τέλος με την ολοκλήρωση της μορφής τους και αυτό είναι η πόλις, η ανώτερη μορφή κοινωνίας που ικανοποιεί τις ανώτερες και πιο υψηλές ανάγκες του ανθρώπου (τις ηθικές). Σκοπός της είναι όχι μόνο το ζην, αλλά το ευ ζην, δηλαδή η ευδαιμονία, το υπέρτατο αγαθό.

▪ **Η αυτάρκεια**

Αυτάρκης είναι μια πόλη που μπορεί να έχει τα αναγκαία μόνη της, με τις δικές της δυνάμεις, η ανεξάρτητη, που δε χρειάζεται εξωτερική βοήθεια για να καλύψει τις ανάγκες της.

Γενικά μια πόλη έχει αυτάρκεια όταν:

- διαθέτει δύναμη
- έχει σωστή διοίκηση και ευνομία
- διαθέτει εύφορα εδάφη (= πλούσια προϊόντα)
- βρίσκεται σε καλή γεωγραφική θέση (→ εύκολη διακίνηση προϊόντων)

▪ **Ο άνθρωπος είναι εκ φύσεως ζών πολιτικών – Συλλογιστική πορεία**

1. - Η πόλη υπάρχει εκ φύσεως

- Συστατικό της πόλης είναι ο άνθρωπος

→ Άρα ο άνθρωπος είναι από τη φύση του ζώο πολιτικό (αφού και η πόλη στην οποία ανήκει υπάρχει εκ φύσεως)

2. – Όποιος είναι άπολις (=ον που δε ζει σε οργανωμένη πολιτειακά κοινωνία) και αυτό δεν οφείλεται σε τυχαίο περιστατικό (π.χ απομόνωση φυλακής), αλλά έτσι είναι το ον αυτό πλασμένο, αυτός είναι ή κατώτερος από άνθρωπο (δηλ. θηρίο) ή ανώτερος από άνθρωπο (δηλ. θεός).

- Εφόσον όμως ο άνθρωπος δεν είναι ούτε θηρίο ούτε θεός, δεν είναι άπολις.

→ Άρα είναι εκ φύσεως ζώο πολιτικό

Ο Αριστοτέλης δανείζεται ένα δίστιχο από την Ιλιάδα του Ομήρου (I 63) για να παρομοιάσει τον «άπολιν». Εκεί, ο σοφός Νέστορας θέλοντας να χαρακτηρίσει τον φιλοπόλεμο άνθρωπο, λέει στον Διομήδη:

«ἀφρήτωρ ἀθέμιστος ἀνέστιός ἐστιν ἐκεῖνος
ὃς πολέμου ἔραται ἐπιδημίου οκρυόεντος»

(= αυτός που χαίρεται όταν ξεσπάει φριχτός εμφύλιος πόλεμος είναι άνθρωπος δίχως σόι, δίχως νόμους, δίχως σπιτικό). Αυτά τα επίθετα («ἀφρήτωρ ἀθέμιστος ἀνέστιος») ταιριάζουν στον «άπολιν», ο οποίος δεν έχει ή δεν υπολογίζει συγγενείς, δεν ξέρει από νόμους, ούτε σπιτικό έχει. Ένας τέτοιος, δίχως πόλη άνθρωπος, είναι παράλληλα και άνθρωπος που «παθιάζεται με τον πόλεμο» γιατί μη ζώντας μέσα σε μια πολιτειακά οργανωμένη κοινωνία, δε γνωρίζει την αξία του διαλόγου, της συνεργασίας, της δικαιοσύνης, του αλληλοσεβασμού και επομένως, δεν μπορεί να συμβιώσει αρμονικά με άλλους ανθρώπους. Αποτελεί κίνδυνο και απειλή για τους άλλους και για τα πολιτικά οργανωμένα σύνολα. Όλα αυτά περιγράφουν έναν άνθρωπο που στο πρόσωπό του είναι φανερή μια διαστροφή της ανθρώπινης φύσης εκτός κι αν πρόκειται για ον που ξεπερνά – όπως ο θεός Άρης, ας πούμε – την ανθρώπινη φύση. Είναι φανερό ότι ο Αριστοτέλης – το λέει κι ο ίδιος στη συνέχεια – θεωρεί τον «άπολιν» και τον «άνθρωπο δίχως σόι» δύο έννοιες ταυτόσημες, ή ότι η πρώτη είναι συνέπεια της δεύτερης.

ΕΝΟΤΗΤΑ 13

Θέματα: α. ο λόγος ως αποδεικτικό στοιχείο ότι ο άνθρωπος είναι ζών πολιτικών, β. η πόλη αποτελεί προϋπόθεση για την ύπαρξη των μελών της.

▪ **Ο άνθρωπος είναι φύσει ζών πολιτικών – Νέα απόδειξη: ο λόγος**

1. Η φύση δεν κάνει τίποτα χωρίς λόγο. Έτσι, όταν δημιουργεί ένα ον, το εφοδιάζει με όλα τα απαραίτητα στοιχεία που θα το οδηγήσουν στην τελική μορφή του.

2. Στα άλλα ζώα η φύση έδωσε τη φωνή, για να εκφράζουν απλώς το ευχάριστο ή το δυσάρεστο γιατί αυτό είναι αρκετό για την επικοινωνία τους.

3. Στον άνθρωπο όμως η φύση προχώρησε περισσότερο. Επειδή είναι προορισμένος να ζήσει σε πολιτική κοινωνία, του έδωσε το λόγο με τον οποίο αντιλαμβάνεται το καλό, το κακό, το δίκαιο, το άδικο, χωρίς τα οποία δεν μπορεί να υπάρχει πολιτική κοινωνία.

4. Αφού η φύση έδωσε στον άνθρωπο το εργαλείο με το οποίο μπορεί να αντιλαμβάνεται αυτά και να συμμετέχει σ' αυτά, δηλ. να ζει σε πολιτική κοινωνία, ο άνθρωπος είναι εκ φύσεως ζών πολιτικών.

▪ **Ο ανθρώπινος λόγος**

Η φύση εφοδίασε τα ζώα με το λόγο, με τη μορφή **της φωνής, των άναρθρων κραυγών**. Μ' αυτές τα ζώα μπορούν απλώς να αντιλαμβάνονται και να μεταδίδουν το ένα στο άλλο το συναίσθημα του ευχάριστου και του δυσάρεστου, γιατί μόνο αυτό τους είναι απαραίτητο για να επιβιώνουν και να εκπληρώνουν το σκοπό της ύπαρξής τους. Από την άλλη, η φύση εφοδίασε **τον άνθρωπο** με το λόγο, με τη μορφή τόσο **του άναρθρου λόγου** όσο και **της λογικής**, επειδή τον προόριζε να ζήσει μέσα σε πολιτική κοινωνία. Πρόκειται για μια σύνθετη και ανώτερη ικανότητα από αυτή των ζώων, που αποτελεί και την ειδοποιό διαφορά του ανθρώπου από τα άλλα ζώα. Τον βοηθά όχι μόνο να εκφράζει τα συναισθήματά του αλλά και να αντιλαμβάνεται και να κάνει φανερές σύνθετες αφηρημένες έννοιες και αξίες, όπως είναι το καλό και το κακό, το ωφέλιμο και το βλαβερό, το δίκαιο και το άδικο και άλλες παρόμοιες, όπως είναι το όμορφο και το άσχημο, το όσιο και το ανόσιο. Χάρη σ' αυτές ο άνθρωπος δεν καταφέρνει μόνο να επιβιώσει αλλά και να επιτύχει ανώτερους στόχους, όπως να συγκροτήσει κοινωνίες (οικογένεια και πόλη) και να δημιουργήσει πολιτισμό (να αναπτύξει τα γράμματα, τις τέχνες, να θεσπίσει νόμους κτλ). Οι έννοιες αυτές, που είναι συνιστώσες της πολιτικής αρετής, είναι και για τον Πλάτωνα αναγκαίες για την δημιουργία των πόλεων. Ας θυμηθούμε την «αϊδῶ» και τη «δίκη» του Πρωταγόρα («ἴν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί»), που αποτελούν τις απαραίτητες προϋποθέσεις για να μπορεί ο άνθρωπος να συμβιώνει αρμονικά με άλλους ανθρώπους και να διατηρεί την ισορροπία στις μεταξύ τους σχέσεις.

Ο λόγος, λοιπόν, είναι γνώρισμα του ανθρώπου που τον ξεχωρίζει από τα άλλα ζώα, καθώς πέρα από τη φωνή διαθέτει και λογική σκέψη. Πέρα από τα συναισθήματα που εκφράζει με αυτόν, συλλαμβάνει και κάνει φανερές αφηρημένες και υψηλές έννοιες (ηθικές, θρησκευτικές, πολιτικές, επιστημονικές, καλλιτεχνικές κλπ.) και δημιουργεί πολιτισμό.

Ο Αριστοτέλης εντάσσει στην πολιτική κοινωνία των ανθρώπων και κάποια αγελαία ζώα, με την έννοια ότι αναλαμβάνουν και διεκπεραιώνουν όλα μαζί μια κοινή δραστηριότητα, χωρίς όμως να διαθέτουν άναρθρο λόγο και λογική σκέψη, όπως ο άνθρωπος. Έτσι, στο έργο του «Περὶ τὰ ζῶα ἱστορία» (488 a 7) μνημονεύει ως «πολιτικά» ζώα, εκτός από τον άνθρωπο, τη μέλισσα, τη σφήκα, το μυρμήγκι και το γεράνο. Στην περίπτωση αυτών των ζώων, το επίθετο «πολιτικός» χρησιμοποιείται για να δηλώσει μια απλούστερη διαδικασία συμμετοχής σε κοινές δραστηριότητες, ενώ, όταν αναφέρεται στον άνθρωπο, το σημασιολογικό περιεχόμενο του επιθέτου «πολιτικός» διευρύνεται και δηλώνει πιο πολύπλοκες κοινωνικές διαδικασίες. Αυτό εκφράζεται κι από το ποσοτικό επίρρημα συγκριτικού βαθμού «περισσότερο», στην πρώτη πρόταση της ενότητας, όπου γίνεται η σύγκριση του ανθρώπου και των αγελαίων ζώων.

▪ **Το όλον προηγείται από το μέρος – Συλλογισμός**

→ Για να στηρίξει λογικά αυτή τη θέση ξεκινά από την εμπειρική παρατήρηση και φέρνει ως παράδειγμα το ανθρώπινο σώμα:

- Αν πάψει να υπάρχει το σώμα, τότε και το κάθε του μέρος δε θα υπάρχει παρά μόνο στο όνομα. Δηλ. το μέρος (π.χ. το χέρι) λειτουργεί μόνο όταν λειτουργεί και όλο το σώμα. Αν όμως το σώμα πάψει να λειτουργεί, το χέρι θα πάψει να είναι χέρι. Άρα, το σώμα είναι προϋπόθεση για την ύπαρξη των μελών του.

- Το ίδιο συμβαίνει και με τον άνθρωπο σε σχέση με την πόλη – κράτος: κάθε άνθρωπος δεν είναι αυτόνομος και χωρίς την πόλη θα είναι ότι και το χέρι χωρίς το σώμα: ανύπαρκτος. Αν

ένας άνθρωπος ήταν αυτάρκης, δηλ. δεν είχε ανάγκη τους άλλους, δε θα ήταν προορισμένος από από τη φύση του να ζει σε πόλη – κράτος· δε θα ήταν άνθρωπος, αλλά ζώο ή θεός.

→ Άρα η πόλη – κράτος αποτελεί προϋπόθεση για την ύπαρξη των μελών της.

Ο Αριστοτέλης διατυπώνει τη θέση ότι στην τάξη της φύσης το όλον, δηλαδή η πόλη, προηγείται του μέρους, δηλαδή της οικογένειας, του χωριού και του κάθε επιμέρους ατόμου. Η προτεραιότητα της πόλης δεν έχει εδώ χρονική σημασία αλλά:

α) **οντολογική**: απαραίτητη προϋπόθεση για να υπάρξει το μέρος είναι να υπάρχει το όλον, δηλαδή η πόλις, γιατί μόνο μέσα σε αυτή τα μέρη (η οικογένεια, το χωριό και το κάθε επιμέρους άτομο) πραγματώνουν το σκοπό της ύπαρξής τους, το «τέλος» τους, ενώ έξω απ' αυτή τα μέρη μένουν ανολοκλήρωτα και

β) **αξιολογική**: ιεραρχικά, το όλον, δηλαδή η πόλη, ως ολοκληρωμένο σύνολο, βρίσκεται πιο ψηλά από το μέρος, δηλαδή την οικογένεια, το χωριό και το κάθε επιμέρους άτομο. Άλλωστε, όπως είδαμε και στην προηγούμενη ενότητα, η πόλη αποτελεί εξέλιξη, ολοκλήρωση της οικογένειας και του χωριού και επομένως, τελειότερη μορφή κοινωνίας. Έτσι, φαίνεται ότι μόνο μέσα στην πόλη ολοκληρώνεται ο τελικός σκοπός του ανθρώπου που είναι η αυτάρκεια. Το άτομο συμμετέχοντας στην πολιτική κοινωνία και ενσυνειδήτως επιτελώντας το έργο του, στοχεύει στον προορισμό του.

ΕΝΟΤΗΤΑ 14

Θέμα: οι ολέθριες επιπτώσεις που έχει για την κοινωνία η χρήση των φυσικών εφοδίων του ανθρώπου από όσους είναι χωρίς αρετή και άδικοι.

▪ Ο δέ πρώτος συστήσας μεγίστων αγαθών αίτιος

Ο Αριστοτέλης κάνει λόγο για αυτόν που συγκρότησε την πρώτη πολιτική κοινωνία, χωρίς να αναφέρει βέβαια κανένα ιστορικό ή μυθικό πρόσωπο. Με την ερμηνεία αυτή δεν αίρεται η θέση ότι η πόλις υπάρχει εκ φύσεως: η φύση έδωσε βέβαια στον άνθρωπο την τάση να οργανωθεί σε πολιτικές κοινότητες, όμως αυτό το έκανε πρώτος πραγματικότητα κάποιος άνθρωπος συγκροτώντας την πόλη με τη θέσπιση νόμων και την επιβολή δικαιοσύνης. Επομένως, άλλο πράγμα είναι η φυσική τάση του ανθρώπου για πολιτική συμβίωση και άλλο η συγκρότησή της.

Επομένως, με τη φράση «εκείνος που πρώτος συγκρότησε την πόλη» ο Αριστοτέλης εννοεί ότι για την σύσταση της πόλης είναι απαραίτητη η **σύμπραξη του ανθρώπου**. Η ερμηνεία αυτή δεν αναιρεί την αριστοτελική θέση ότι η πόλη υπάρχει εκ φύσεως. Είναι προφανές ότι η φύση έδωσε στον άνθρωπο την τάση να συμβιώσει με άλλους ανθρώπους και να οργανώσει κοινωνίες, όμως ο άνθρωπος ήταν αυτός που πρώτος έκανε πραγματικότητα αυτή την τάση. Γίνεται λοιπόν κατανοητό ότι η πρόταση συμπληρώνει τις απόψεις του φιλοσόφου για την φυσική προέλευση της πόλης. Η οργάνωση, η συγκρότηση της πόλης δεν έγινε, λοιπόν, αυτόματα, αλλά προαπαιτούσε την ενέργεια ανθρώπου ευεργέτου, προικισμένου με λόγο (ενδιάθετο και έναρθρο). Είναι, λοιπόν, κατανοητό ότι για τη συγκρότηση της πόλης είναι απαραίτητη η συνεργασία της φύσης και της τέχνης των ανθρώπων.

▪ Όπλα:

Δεν νοούνται στο σημείο αυτό τα πολεμικά όπλα, αλλά οι ικανότητες με τις οποίες έχει εφοδιάσει τον άνθρωπο η φύση (τα «πάθη» και κυρίως ο λόγος). Αν κάποιος χρησιμοποιούν τις ικανότητες για να διαπράττουν αδικίες, αυτό δεν μπορεί κανείς να το ανεχτεί, γιατί οι ικανότητες αυτές είναι προορισμένες να χρησιμοποιηθούν για τη φρόνηση και την αρετή.

▪ Η δικαιοσύνη ως συστατικό στοιχείο της πόλης

Ο Αριστοτέλης αναφέρεται στη μεγάλη σημασία που έχει η δικαιοσύνη για τη συγκρότηση πολιτικής κοινωνίας. Αποτελεί, κατά τη γνώμη του, συστατικό στοιχείο της πόλης, επειδή είναι σε θέση να εξασφαλίσει την τάξη και την οργάνωση μέσα στην πολιτική κοινωνία. Έτσι,

λοιπόν, η δικαιοσύνη νοείται ως:

α) **αρετή**: είναι η ιδιότητα του ανθρώπου να πράττει με γνώμονα τους γραπτούς νόμους της πολιτείας και δείχνοντας τον απαιτούμενο σεβασμό στους άγραφους νόμους,
β) **θεσμός της πολιτείας**: είναι το σύνολο των κανόνων που εξασφαλίζουν την τάξη και την αρμονική συμβίωση μέσα στην πόλη,
γ) **κοινωνική αρετή**: η ιδιότητα του ατόμου να ζει σύμφωνα με την κοινωνική ηθική της πόλης. Η ύπαρξη της δικαιοσύνης αποτελεί την προϋπόθεση για την ύπαρξη και όλων των άλλων αρετών.

Η δικαιοσύνη ως θεσμός της πολιτείας και ως κοινωνική αρετή έχει σαφή πολιτική διάσταση, αφού αυτός που την ασκεί δεν την επιδιώκει μόνο για τον εαυτό του αλλά για το σύνολο της κοινωνίας. Στο σημείο αυτό ο Αριστοτέλης συσχετίζοντας τη δικαιοσύνη με την πολιτική κοινωνία, καταξιώνει το πνεύμα του αλτρουισμού και της κοινωνικής αλληλεγγύης, αλλά και θεσμικά κατοχυρώνει την τήρηση και την απόδοση του Δικαίου, ως θεμέλιο συνοχής της πολιτικής κοινωνίας.

Ο φιλόσοφος θεωρεί ότι, όταν ο άνθρωπος χρησιμοποιεί τη λογική («φτάνει στην τελειότητά του») και ζει σύμφωνα με τους νόμους και τη δικαιοσύνη, είναι το ανώτερο από όλα τα όντα. Ο νόμος και η δικαιοσύνη τον βοηθούν να τηρεί το μέτρο και τη σωστή στάση απέναντι στα πάθη, και συνεπώς εξασφαλίζουν την τάξη, την αλληλεγγύη και τον αμοιβαίο σεβασμό μεταξύ των μελών της κοινωνίας. Επομένως, **η τήρηση των νόμων και η εφαρμογή της δικαιοσύνης** αποτελούν, για τον Αριστοτέλη, τον **αναγκαίο περιορισμό** για να τελειωθεί ο άνθρωπος, να ολοκληρώσει τον φυσικό του προορισμό. Η ορθότητα αυτού του περιορισμού αποδεικνύεται παρακάτω με την εξέταση των βλαβερών συνεπειών της αδικίας, που προκύπτουν αν ο άνθρωπος δε χρησιμοποιήσει σωστά, υπηρετώντας δηλαδή τη φρόνηση και την αρετή, τα όπλα που του χάρισε η φύση. Τα επιχειρήματά του θα τα αναπτύξει με τη μέθοδο «**έκ του αντίθετου**»: θα μιλήσει δηλαδή πρώτα για τις επιπτώσεις της αδικίας, για να καταλήξει στο ζητούμενο, στη μεγάλη δηλαδή σημασία που έχει η δικαιοσύνη για τη συγκρότηση της πολιτικής κοινωνίας.

▪ Η αδικία και ο άδικος

Πριν από τη δικαιοσύνη ως συστατικό στοιχείο της πόλης, ο Αριστοτέλης αναφέρει την αντίθετη έννοια, την αδικία και τον άδικο, υπογραμμίζοντας πόσο μεγάλο είναι το κακό που μπορεί αυτός να κάνει, αφού μάλιστα έχει τα όπλα με τα οποία τον εφοδίασε για τον αντίθετο σκοπό η φύση: να υπηρετήσει τη φρόνηση και την αρετή. Έτσι με μια συσσώρευση αρνητικών προσδιορισμών, η αδικία θεωρείται το πιο ανυπόφορο και το πιο ολέθριο πράγμα, ενώ ο δίχως αρετή άνθρωπος (ο άδικος) χαρακτηρίζεται ως:

- το πιο ανόσιον
- το πιο άγριο
- το χειρότερο από όλα τα όντα (στις πιο χαρακτηριστικές ζωώδεις απολαύσεις: στις ερωτικές και σε εκείνες του φαγητού)

ΕΝΟΤΗΤΑ 15

Θέμα: η έννοια της πόλεως και του πολίτη στο πλαίσιο διερεύνησης της έννοιας του πολιτεύματος

- **Οι λόγοι για την εξέταση της έννοιας πόλις**

1. Υπάρχει διχογνωμία ως προς την ουσία της έννοιας κράτος

- Υπάρχει μια διαφωνία για το αν την ευθύνη των πολιτικών πράξεων την έχει το ίδιο το κράτος ή τα πρόσωπα – φορείς της εξουσίας, οι κυβερνήσεις.

- Εδώ ο Αριστοτέλης έχει υπόψη του το ιστορικό παράδειγμα των Θηβαίων: οι Πλαταιείς σε μια διένεξη με τους γείτονές τους Θηβαίους τους κατηγορήσαν για προδοσία της πόλης τους στους Πέρσες κατά τους περσικούς πολέμους. Οι Θηβαίοι αποκρούοντας την κατηγορία αυτή, απάντησαν ότι αυτό δεν το έκανε η πόλη, αλλά η δυναστεία λίγων ανδρών που είχε τότε την εξουσία.

- Έτσι, όταν για σημαντικά θέματα λαμβάνονται αποφάσεις, μερικοί ισχυρίζονται ότι την ευθύνη την έχει το κράτος, ενώ άλλοι θεωρούν ότι την ευθύνη την έχουν τα πρόσωπα που ασκούν την εξουσία χωρίς τη συναίνεση του λαού.

2. Για να κατανοηθεί ο τρόπος δράσης των πολιτικών και των νομοθετών

είμαστε υποχρεωμένοι να καταλάβουμε τι είναι πόλη, για να μπορέσουμε να καταλάβουμε και τον τρόπο δράσης των πολιτικών και των νομοθετών, που σχετίζεται με την πόλη. Ας σημειωθεί ότι συχνά στα «Πολιτικά» ο Αριστοτέλης αναφέρει μαζί τους πολιτικούς και τους νομοθέτες και έτσι συσχετίζει το έργο τους, ενώ στην 3η ενότητα των «Ηθικών Νικομαχείων» είδαμε ότι επιδίωξη των νομοθετών είναι να κάνουν τους πολίτες ενάρετους («άγαθούς») μέσω του εθισμού σε ηθικές πράξεις.

3. Για να κατανοηθεί η οργάνωση του κράτους σε σχέση με το πολίτευμα

Ένα κράτος οργανώνεται ανάλογα με το πολίτευμα που επικρατεί κάθε φορά καθώς, όπως αναφέρεται στο κείμενο, το πολίτευμα είναι ένας τρόπος οργάνωσης και διακυβέρνησης αυτών που ζουν στο συγκεκριμένο κράτος (πρώτος ορισμός της έννοιας της πολιτείας).

- **Η εξέταση της έννοιας πολίτης**

Πριν δούμε τι είναι πόλις, πρέπει πρώτα να εξεταστεί η έννοια πολίτης για τους ακόλουθους λόγους:

1. Ο πολίτης είναι μέρος του όλου πόλις

Η πόλις είναι ένα όλον που αποτελείται από διάφορα μέρη και ο πολίτης είναι το μέρος· έτσι, για να γνωρίσουμε πρώτα το όλον, πρέπει πρώτα να γνωρίσουμε το μέρος.

2. Ανυπαρξία ομοφωνίας για τον ορισμό της έννοιας πολίτης

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, το περιεχόμενο της έννοιας «πολίτης» ρυθμίζεται ανάλογα με το πολίτευμα, καθώς διαφορετικά νοείται ο πολίτης σε ένα δημοκρατικό πολίτευμα και διαφορετικά σε ένα ολιγαρχικό. Σε ένα δημοκρατικό πολίτευμα ο πολίτης είναι ενεργό μέλος της πολιτικής ζωής, έχει δικαιώματα (παρρησία, ισηγορία, ισονομία, το δικαίωμα του «έκλέγειν» και «έκλέγεσθαι») και συμμετέχει στη λήψη αποφάσεων. Αντίθετα, σε ένα ολιγαρχικό πολίτευμα η εξουσία είναι στα χέρια των λίγων, των πλούσιων και ισχυρών, και σε ένα τυραννικό πολίτευμα στα χέρια όσων σφετερίζονται την εξουσία. Και τα δύο αυτά πολιτεύματα αφαιρούν από τον πολίτη το δικαίωμα συμμετοχής στα κοινά ή διώκουν όσους είναι επικίνδυνοι για το καθεστώς (τυραννία). Σε αυτές τις περιπτώσεις ο πολίτης πρέπει απλώς να υπακούει στις εντολές αυτών των λίγων και του δίνεται η δυνατότητα συμμετοχής στα δημόσια αξιώματα μόνο αν του το επιτρέπει η καταγωγή, το επάγγελμα, το εισόδημά του κτλ

Χαρακτηριστικά επιστημονικής και θεωρητικής σκέψης Αριστοτέλη:

Συγκεκριμένα, η επιστημονική του σκέψη διαφάνεται στη μεθοδολογία που ακολουθεί προκειμένου να διερευνήσει, να προσδιορίσει, και να ορίσει έννοιες που αφορούν πολιτικά ζητήματα, όπως η «πολιτεία», η «πόλις» και ο «πολίτης», οι οποίες είναι αλληλένδετες. Για να

ορίσει, λοιπόν, το πολίτευμα, κρίνει ότι προέχει ο ορισμός της πόλης και για να ορίσει την έννοια «πόλις», κρίνει ότι πρέπει να προηγηθεί η έννοια «πολίτης». Ο ορθολογισμός και η αυστηρά οργανωμένη αποδεικτική πορεία της σκέψης, χωρίς λογικά άλματα και πιθανά κενά, είναι εμφανέστατη. Ο Αριστοτέλης επιδιώκει την αντικειμενικότητα, τη σαφήνεια και την ακρίβεια της θέσης του την οποία παραθέτει τεκμηριωμένη. Η παρατήρηση της κοινωνικής και πολιτικής πραγματικότητας διατυπώνεται λιτά και υποστηρίζεται με την παράθεση των εμπειρικών στοιχείων, κλασική μέθοδο του επιστημονικού λόγου.

Ο φιλόσοφος είναι ταυτόχρονα διανοητής. Οι ουσιαστικοί πολιτικοί προβληματισμοί που θέτει αφορούν εν γένει την πολιτική σκέψη. Τον απασχολεί η ουσία των βασικών πολιτικών εννοιών, πόλη – πολίτης – πολίτευμα και στοχάζεται διεξοδικά σχετικά με την πολιτική πραγματικότητα της εποχής, αναζητώντας το «εϋ». Η θεωρητική του σκέψη προβάλλεται από τη χρήση της αναλυτικής μεθόδου, κατά την οποία αναλύει μια γενική και σύνθετη έννοια, όπως είναι η «πόλις», στα συστατικά της, τον πολίτη.

▪ Γενετική και αναλυτική μέθοδος

Στις ενότητες 11-14 ο Αριστοτέλης για τη διερεύνηση της έννοιας πόλις εφάρμοσε τη γενετική μέθοδο, προσπαθώντας να εξηγήσει πώς «γεννήθηκε» η πόλις. Αντίθετα σ' αυτή την ενότητα χρησιμοποιεί την αναλυτική μέθοδο, με την οποία θα αναλύσει την έννοια πόλις στα συστατικά της, θα βρει τα χαρακτηριστικά των συστατικών της (των πολιτών) και θα δώσει τον ορισμό.

Π.χ. τη γενετική μέθοδο τη χρησιμοποιούμε όταν προσπαθούμε να βρούμε πώς δημιουργήθηκε (πώς «γεννήθηκε») μια γλώσσα, ενώ την αναλυτική όταν θέλουμε να μελετήσουμε τα επιμέρους στοιχεία της γλώσσας αυτής: τους φθόγγους, τις συλλαβές, τις λέξεις, τις προτάσεις κλπ.

ΕΝΟΤΗΤΑ 16

Θέμα: ο ορισμός της έννοιας πολίτης

▪ Ποιος δεν είναι πολίτης

Τα στοιχεία που δεν αποδεικνύουν ότι κάποιος είναι πολίτης είναι τα εξής:

α. Ο τόπος κατοικίας (ου τω οικειν που πολίτης εστίν)

Η ιδιότητα του πολίτη δεν εξαρτάται από τον τόπο στον οποίο κατοικεί, αφού κάτοικοι είναι και οι μέτοικοι και οι δούλοι, όμως αυτοί δεν είναι πολίτες.

Οι **μέτοικοι** ήταν ξένοι που είχαν εγκατασταθεί στην Αθήνα και αποτελούσαν σημαντικό μέρος του αθηναϊκού πληθυσμού. Ήταν καταγεγραμμένοι σε ειδικό κατάλογο και πλήρωναν ετησίως ένα φόρο (12 δραχμές οι άνδρες και 6 οι γυναίκες), το «μετοίκιον». Δεν είχαν πολιτικά δικαιώματα, δεν μπορούσαν να συμμετέχουν στη διοίκηση του κράτους, ούτε να έχουν στην κατοχή τους κτήματα. Ασχολούνταν με το εμπόριο και τη βιοτεχνία και επομένως, κατά ένα μεγάλο μέρος στήριζαν την οικονομία της Αθήνας. Οι Αθηναίοι τους χρησιμοποιούσαν στο στρατό και στο στόλο, καθώς και στις θρησκευτικές τελετές και στις «λειτουργίες». Κάθε μέτοικος ήταν υποχρεωμένος να ορίσει ένα γνήσιο Αθηναίο πολίτη ως εγγυητή ή προστάτη του, ο οποίος συναλλασσόταν για λογαριασμό του με το κράτος και εγγυόταν για τη διαγωγή του. Για τις υπηρεσίες του προς το κράτος ο μέτοικος μπορούσε να γίνει «ισοτελής», δηλαδή ίσος με τους γνήσιους Αθηναίους πολίτες σε ό,τι αφορούσε τους φόρους, σπάνια όμως μπορούσε να γίνει πολίτης και σε καμία περίπτωση δεν μπορούσε να αναλάβει δημόσια αξιώματα.

Οι **δούλοι** θεωρούνταν μορφή ιδιοκτησίας («res») και, φυσικά, δεν είχαν πολιτικά δικαιώματα. Όπως αναφέρει σε άλλο σημείο των «Πολιτικών» ο Αριστοτέλης, ο δούλος ήταν ένα «έμψυχον κτήμα», αναγκαίο για να τεθούν σε ενέργεια τα άψυχα εργαλεία και όπως κάθε «κτήμα», ο δούλος ήταν όργανο προορισμένο να υπηρετεί τη γενική διαχείριση της ζωής. Κατά τον φιλόσοφο, ο δούλος διαθέτει εκ φύσεως φρόνημα ανελεύθερο που δεν μπορεί να το χρησιμοποιεί συνειδητά, «ὁ δοῦλος ὅλως οὐκ ἔχει τὸ βουλευτικὸν» και επομένως, δεν είναι δυνατό να αποτελεί μέλος μιας ελεύθερης κοινωνίας, μιας πόλης κράτους.

β. Τα δικαϊκά δικαιώματα (ουδ' οι των δικαίων μετέχοντες)

Δεν μπορεί επίσης να είναι κανείς πολίτης μόνο και μόνο επειδή έχει το δικαίωμα να εμφανίζεται στο δικαστήριο είτε ως ενάγων είτε ως εναγόμενος, γιατί και κάποιοι κάτοικοι της πόλης που είναι πολίτες άλλων πόλεων έχουν αυτό το δικαίωμα, ύστερα από κάποια ειδική συμφωνία ανάμεσα στην πόλη στην οποία διαμένουν και στην πόλη από την οποία προέρχονται και της οποίας είναι πολίτες.

- «από συμβόλων»: σύμβολα ήταν ειδικές συμφωνίες, κυρίως εμπορικές, ανάμεσα σε δύο πόλεις οι οποίες ρύθμιζαν τις διαδικασίες για αδικήματα εμπορικών κυρίως συναλλαγών.

▪ Ορισμός της έννοιας πολίτης

Μετά την αναφορά στα κριτήρια που δεν αποδεικνύουν με ασφάλεια ότι κάποιος είναι πολίτης, ο Αριστοτέλης περνά στα δύο ασφαλή γνωρίσματα προσδιορισμού της έννοιας. Πολίτης είναι:

α) αυτός που συμμετέχει στη **δικαστική εξουσία**, που μπορεί δηλαδή να δικάζει ως μέλος του λαϊκού δικαστηρίου της Ηλιαίας («μετέχειν κρίσεως») και

β) αυτός που συμμετέχει στην **πολιτική εξουσία**, αφενός δηλαδή στη διοίκηση του κράτους εκλέγοντας τους ηγέτες της πόλης του και αφετέρου μετέχοντας στα όργανα που λαμβάνουν τις πολιτικές αποφάσεις και νομοθετούν (βουλή, εκκλησία του δήμου) («μετέχειν αρχης»)

Εν ολίγοις, ο «αριστοτελικός» πολίτης είναι αυτός που συμμετέχει άμεσα στη νομοθετική, την εκτελεστική και τη δικαστική αρχή. Αυτή η συμμετοχή παρουσιάζεται από τον φιλόσοφο ως το σπουδαιότερο δικαίωμά του, διότι εξαιτίας αυτού ο πολίτης είναι το κύτταρο της πόλης-κράτους που επηρεάζει ή καθορίζει τα πολιτικά πράγματα. Ισοδυναμεί με τη συμμετοχή στο σύνολο σχεδόν των λειτουργιών της πόλης - κράτους.

Φυσικά, ο φιλόσοφος αναφέρεται στην πόλη της δημοκρατικής Αθήνας, την πόλη της άμεσης δημοκρατίας, αλλά και σε όσες πόλεις-κράτη είχαν παρόμοια πολιτεύματα, γιατί σε πολιτεύματα ολιγαρχικά ή τυρρανικά, όπως αυτά της Σπάρτης και της Κρήτης δεν είχαν όλοι οι πολίτες το δικαίωμα να συμμετέχουν στις λειτουργίες του κράτους.

▪ Ορισμός της έννοιας πόλις

Η πόλις είναι α) το σύνολο των ατόμων που μπορούν να συμμετέχουν στην δικαστική και πολιτική εξουσία και ακόμα, β) που είναι αρκετά και ικανά να εξασφαλίζουν τα πάντα στο κοινό.

ΕΝΟΤΗΤΑ 17

Θέμα: Τα είδη των πολιτευμάτων

Τα κριτήρια για την διάκρισή τους σε ορθά και σε παρεκκλίσεις τους

▪ Ορισμός του πολιτεύματος

Πολίτευμα είναι ο τρόπος με τον οποίο κυβερνιέται μια πόλις, η ύψιστη αρχή στις πόλεις και ο φορέας της ύψιστης αρχής, ο οποίος ασκεί την εξουσία, είναι είτε ένα πρόσωπο είτε λίγα πρόσωπα είτε το σύνολο των πολιτών.

- **Είδη πολιτευμάτων**

A. Ορθά πολιτεύματα

1. βασιλεία

- κυβερνάει ένας
- στόχος: το κοινό συμφέρον

2. αριστοκρατία

- κυβερνούν λίγοι
- στόχος: το κοινό συμφέρον

3. «πολιτεία»

- κυβερνά ο λαός
- στόχος: το κοινό συμφέρον

B. Παρεκβάσεις των ορθών

1. τυραννίδα

- κυβερνάει ένας
- στόχος: το προσωπικό του συμφέρον

2. ολιγαρχία

- κυβερνούν λίγοι
- στόχος: το συμφέρον των λίγων (των πλουσίων)

3. «δημοκρατία»

- κυβερνάει ο λαός
- στόχος: το συμφέρον των απόρων

- **Τα κριτήρια για τη διάκριση των πολιτευμάτων**

1. **Αριθμητικό κριτήριο:** αρχικά η διάκριση των πολιτευμάτων γίνεται με βάση τον αριθμό των προσώπων που ασκούν την εξουσία. Έτσι, η εξουσία ασκείται α) από ένα πρόσωπο, β) από λίγα πρόσωπα και γ) από το σύνολο των πολιτών.

2. **Ποιοτικό κριτήριο:** το κύριο κριτήριο με βάση το οποίο τα πολιτεύματα διακρίνονται σε ορθά και στις παρεκβάσεις των ορθών είναι ο στόχος, δηλ. το συμφέρον. Έτσι, στα ορθά πολιτεύματα αυτοί που ασκούν την εξουσία αποβλέπουν στην εξυπηρέτηση του κοινού συμφέροντος, ενώ στις παρεκβάσεις των ορθών πολιτευμάτων αυτοί που ασκούν την εξουσία αποβλέπουν στην εξυπηρέτηση του δικού τους συμφέροντος: ο τύραννος αποβλέπει στο δικό του συμφέρον, η ολιγαρχία στο συμφέρον των πλουσίων και η «δημοκρατία» στο συμφέρον των απόρων.

3. **Ταξικό κριτήριο:** στην περίπτωση της ολιγαρχίας και της δημοκρατίας, θα περιμέναμε να γίνεται λόγος για το συμφέρον των λίγων και το συμφέρον των πολλών αντίστοιχα. Όμως στη θέση του αριθμητικού στοιχείου μπαίνει το οικονομικό – ταξικό, καθώς στην περίπτωση της ολιγαρχίας γίνεται λόγος για το συμφέρον των πλουσίων αντί των ολίγων και στην δεύτερη περίπτωση γίνεται λόγος για το συμφέρον των απόρων αντί των πολλών.

- **Αριστοκρατία**

Ονομάζεται το πολίτευμα στο οποίο οι λίγοι που κυβερνούν αποβλέπουν στο κοινό συμφέρον κι ονομάζονται «άριστοι», καθώς ξεπερνούν σε αρετή τους άλλους πολίτες.

- **Πολιτεία**

Ο όρος «πολιτεία» σημαίνει πολίτευμα. Επομένως το κοινό όνομα του ορθού αυτού πολιτεύματος εξάρεται ως το κατεξοχήν πολίτευμα, το οποίο κατά την κοινή αντίληψη είναι το καλύτερο.

Σημείωση: ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι το καλύτερο πολίτευμα είναι η μοναρχία, αρκεί ο μονάρχης να ξεχωρίζει από τους άλλους στην αρετή ή αν δεν υπάρχει τέτοιο πρόσωπο, η αριστοκρατία. Τρίτη έρχεται στην προτίμησή του η «πολιτεία».

- **Δημοκρατία**

Ο Αριστοτέλης ονομάζει «πολιτεία» το πολίτευμα που εμείς σήμερα ονομάζουμε δημοκρατία, ενώ γι' αυτόν η δημοκρατία είναι παρέκκλιση της πολιτείας, αφού είναι το πολίτευμα που δεν αποβλέπει στο κοινό καλό αλλά στο μερικό συμφέρον.

- **Η θεωρία και η πραγματικότητα**

Ο Αριστοτέλης στην ενότητα αυτή καταλήγει σε συμπεράσματα καθαρά θεωρητικά. Εδώ δηλ. ενδιαφέρεται για τη σύνθεση ενός ορισμού που να λέει, ποιες είναι ορθές και ποιες όχι και με ποια κριτήρια. Αν υπάρχουν τώρα ορθές, αν υπήρχαν κάποτε ή αν θα υπάρξουν στο μέλλον αυτό είναι άλλο θέμα.

ΕΝΟΤΗΤΑ18

Θέμα: Μια πόλη πρέπει να την κυβερνούν οι πολλοί και όχι οι λίγοι και οι άριστοι.

- **Η άσκηση της εξουσίας από τους πολλούς**

→ Αν η εξουσία είναι στα χέρια των πολλών (αν υπάρχει συλλογική εξουσία),

α. το κάθε άτομο (πολίτης) μπορεί να μην είναι αξιόλογος άνθρωπος (αρνητικό στοιχείο), όμως

β. ενωμένοι όλοι μαζί μπορεί να είναι σαν σύνολο καλύτεροι από τους λίγους και άριστους: ο καθένας διαθέτει ένα μόριο αρετής και φρόνησης και ενωμένοι όλοι μαζί γίνονται κάτι σαν ένας άνθρωπος, που διαθέτει αθροιστικά μεγαλύτερη αρετή, δύναμη και εξυπνάδα (θετικό στοιχείο)

- **Παραδείγματα**

1. Οι πολλοί που κυβερνούν ένα κράτος μοιάζουν με συνδαιτυμόνες που συνεισφέρουν ο καθένας ότι μπορεί για ένα κοινό δείπνο· αυτό το δείπνο είναι καλύτερο από εκείνο που θα γινόταν με τα έξοδα ενός μόνο ανθρώπου (παράδειγμα σχετικό με υλικές απολαύσεις)

2. Η δύναμη και η υπεροχή των πολλών εκφράζεται με το παράδειγμα ενός ανθρώπου με πολλά χέρια και πόδια, με πολλές αισθήσεις και με συσσωρευμένη αρετή και εξυπνάδα (παράδειγμα παρμένο από τη μυθολογία).

3. Το παράδειγμα αυτό είναι σχετικό με την κρίση των δραματικών αγώνων στην αρχαία Αθήνα: από ένα μεγάλο κατάλογο Αθηναίων πολιτών εκλέγονταν με κλήρο δέκα κριτές από τους οποίους ο καθένας θα έγραφε την κρίση του σε πινακίδα και έτσι προέκυπτε το αποτέλεσμα της κρίσης. Έτσι λοιπόν η τελική κρίση εξέφραζε τη γνώμη όλων των πολιτών (παράδειγμα σχετικό με πνευματικές απολαύσεις)

→ Όταν λοιπόν κυβερνούν οι πολλοί είναι σαν έναν άνθρωπο με πολλά χέρια, πόδια κλπ, σαν συνδαιτυμόνες που συνεισφέρουν για ένα κοινό δείπνο και σαν τους κριτές των δραματικών αγώνων.

- **Η άσκηση της εξουσίας από τους λίγους και άριστους**

Οι άριστοι, οι αξιόλογοι άνθρωποι που είναι λίγοι είναι ανώτεροι από κάθε επιμέρους άτομο του πλήθους, γιατί ο καθένας έχει στοιχεία τα οποία στο πλήθος είναι διάσπαρτα και χάνονται. Παρατηρούμε ότι εδώ δεν αναφέρει μειονεκτήματα των ολίγων· ως μειονέκτημα μπορούμε να υποθέσουμε ότι τα θετικά στοιχεία τους συνολικά μπορεί να είναι λιγότερα από εκείνα των πολλών ως συνόλου.

- **Παραδείγματα**

1. Οι λίγοι και οι άριστοι μοιάζουν με τους ωραίους ανθρώπους, με εκείνους που διαθέτουν όλα τα γνωρίσματα της ομορφιάς· αντίθετα οι πολλοί είναι σαν τους συνηθισμένους ανθρώπους, που δεν είναι τόσο ωραίοι· αυτοί όμως μπορεί να έχουν μόνο ένα ή έστω, λίγα ωραία χαρακτηριστικά, και αυτά να είναι ωραιότερα από τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά του ωραίου (π.χ. η ομορφιά των μαλλιών) → παράδειγμα παρμένο από τη ζωή.

2. Οι λίγοι και άριστοι μοιάζουν με ζωγραφιά κάποιου ανθρώπου που έχει όλα τα ωραία χαρακτηριστικά όλων των ωραίων ανθρώπων. Είναι όμως δυνατόν ένας ζωντανός, όχι ζωγραφισμένος άνθρωπος, να έχει κάποιο χαρακτηριστικό ωραιότερο από το αντίστοιχο του προσώπου της εικόνας → παράδειγμα παρμένο από την τέχνη.

→ Ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί με τα παραδείγματα τον αναλογικό τρόπο σκέψης, δηλ. όπως συμβαίνει με τις ζωγραφιές το ίδιο συμβαίνει (κατ' ανάλογο τρόπο) και με τη διακυβέρνηση από τους λίγους κλπ.

- **Η προσωπική άποψη του Αριστοτέλη**

Ο Αριστοτέλης διερευνά με επιφύλαξη και διστακτικότητα στο ύφος το θέμα της άσκησης της εξουσίας από το πλήθος. Η επιφύλαξή του αυτή διαφαίνεται στην πρώτη κίχλας περίοδο του κειμένου στις εξής φράσεις: «πρέπει **μάλλον** να την ασκεί το πλήθος», «**νομίζω ότι μπορεί να συζητηθεί**», «παρουσιάζει, **βέβαια**, κάποιες **δυσκολίες**», «περιέχει **όμως ίσως και κάποια αλήθεια**», καθώς και στη συνέχεια με τα: «**μπορεί κανείς να πει τούτο**», «το κάθε επιμέρους άτομο **μπορεί να μην είναι** τίποτε το αξιόλογο», «ενωμένοι όμως όλοι μαζί **είναι ενδεχόμενο να είναι**». Το ύφος αυτό είναι απόλυτα δικαιολογημένο, αν λάβουμε υπόψη την επιθυμία και επιδίωξη του Αριστοτέλη να διερευνήσει όλα τα θέματα που αφορούν τα πολιτεύματα και τα χαρακτηριστικά τους, χωρίς να παραλείψει καμία πτυχή του θέματος. Το διαλλακτικό ύφος του κειμένου δίνει την διάσταση της αντικειμενικότητας στην διερεύνηση των ενδεχόμενων.

ΕΝΟΤΗΤΑ 19

Θέμα: Τα είδη της δημοκρατίας

- **Οι μορφές της δημοκρατίας**

1. Η δημοκρατία στην οποία εφαρμόζεται πιστά **η αρχή της ισότητας**: φτωχοί και πλούσιοι έχουν τα ίδια δικαιώματα και προνόμια και συμμετέχουν εξίσου στην άσκηση της εξουσίας· καμιά από αυτές τις ομάδες δεν επιβάλλεται στην άλλη.

2. Η δημοκρατία στην οποία τα αξιώματα καταλαμβάνονται **με κριτήριο την περιουσία** (που δεν θα είναι μεγάλη όπως συμβαίνει με την ολιγαρχία).

3. Η δημοκρατία στην οποία τα αξιώματα μπορούν να τα αναλάβουν όλοι οι πολίτες, αρκεί να μην έχουν κάποιο νομικό **κώλυμα**. Υπέρτατη αρχή είναι ο **νόμος**.

4. Η δημοκρατία στην οποία τα αξιώματα μπορούν να τα αναλάβουν όλοι, φτάνει να είναι **πολίτες**. Υπέρτατη αρχή και εδώ ο **νόμος**.

5. Η δημοκρατία στην οποία ισχύουν όλα τα προηγούμενα, όμως υπέρτατη αρχή είναι όχι ο νόμος, αλλά ο **λαός**, που κυβερνάει με περιστασιακά **ψηφίσματα** και με την επίδραση των **δημαγωγών**.

→ Ο Αριστοτέλης ξεκινά με την καλύτερη, για να καταλήξει στη χειρότερη μορφή του πολιτεύματος αυτού.

- **Ελευθερία και ισότητα**

α. Ελευθερία

Έχει δύο μορφές: α) την προσωπική (το να ζει κανείς όπως θέλει) και β) την πολιτική (όλοι οι πολίτες μπορούν να λάβουν αξιώματα, να άρχουν και να άρχονται)

β. Ισότητα

Είναι η βασική αρχή της δημοκρατίας: φτωχοί και πλούσιοι έχουν τα ίδια δικαιώματα και προνόμια και συμμετέχουν εξίσου στην άσκηση της εξουσίας: καμιά από αυτές τις ομάδες δεν επιβάλλεται στην άλλη. Ακόμα κάνει λόγο και για την αρχή της πλειοψηφίας (επικρατεί η άποψη των περισσότερων)

▪ Η περιουσία

Στο δεύτερο είδος της δημοκρατίας για να αναλάβει κάποιος ένα αξίωμα θα πρέπει να διαθέτει περιουσία, έστω μικρή. Υπάρχει δηλ. ένα χαμηλό όριο στην περιουσία που αν κατεβεί κάτω από αυτό, στερεί το δικαίωμα για κατάληψη αξιώματος. Το όριο είναι χαμηλό, γιατί αλλιώς το πολίτευμα θα μετέπιπτε σε ολιγαρχικό.

▪ Νόμοι και ψηφίσματα

Για τους αρχαίους ο νόμος είναι η ύψιστη αρχή. Υπάρχει όμως και μια μορφή δημοκρατίας, η χειρότερη, στην οποία υπέρτατη αρχή δεν είναι ο νόμος αλλά ο λαός, που λαμβάνει στην εκκλησία του δήμου αποφάσεις (ψηφίσματα).

Τα ψηφίσματα ήταν αποφάσεις που λαμβάνονταν στην Εκκλησία του Δήμου έπειτα από προτάσεις. Ωστόσο έρχονταν στιγμές που η Εκκλησία υιοθετούσε διαδοχικά τμήματα εισηγήσεων από διαφορετικά προγράμματα που είχαν υποβληθεί από εισηγητές, επομένως τα ψηφίσματα ήταν αντιφατικά. Σε αντίθεση με το νόμο, που είχε καθολική και μόνιμη ισχύ, το ψήφισμα είχε χαρακτήρα περιστασιακό και επομένως διατηρούσε την ισχύ του μόνο ως τη στιγμή που ένα άλλο ψήφισμα, αποτέλεσμα νέων περιστάσεων, ερχόταν να το αντικαταστήσει. Όχι σπάνια τα ψηφίσματα ήταν αντίθετα με τους νόμους της πόλης και είχαν τη δύναμη ακόμα και να εκτοπίζουν συντακτικούς θεσμούς. Σε αυτές τις περιπτώσεις η Εκκλησία του Δήμου λειτουργούσε ως μονάρχης που δεν υπόκειται σε κανένα νομικό περιορισμό και σε περίπτωση οποιασδήποτε αυθαιρεσίας η δικαιολογία που προβαλλόταν ήταν ότι τα ψηφίσματα αυτά ήταν αποφάσεις της λαϊκής πλειοψηφίας. Εγκεκριμένα ψηφίσματα, βέβαια, μπορούσαν να προσβληθούν στα δικαστήρια και με χρονοβόρες διαδικασίες να απορριφθούν απ' αυτά, εφόσον η διαδικασία που προηγήθηκε δεν ήταν σύμφωνη με τους νόμους. Έτσι πολύ συχνά μάλιστα ένα ψήφισμα ήταν δυνατόν να αναιρεθεί από ένα άλλο, με συνέπεια να δημιουργείται στους πολίτες σύγχυση, αβεβαιότητα και ανασφάλεια.

▪ Οι δημαγωγοί

Οι δημαγωγοί εμφανίστηκαν στην αθηναϊκή πολιτική σκηνή μετά το θάνατο του Περικλή (429 π.Χ.). Ήταν γέννημα της νέας αστικής τάξης που δημιουργήθηκε τότε στην Αθήνα με την ανάπτυξη του εμπορίου και της «βιομηχανίας». Έχοντας συχνά το χάρισμα του λόγου και πάντως δίχως επίσημες θέσεις στην πολιτεία και άρα δίχως συγκεκριμένες υποχρεώσεις, ασκούσαν μεγάλη επιρροή στο λαό προτείνοντας ευχάριστες στον πολύ κόσμο πολιτικές δίχως να έχουν την ευθύνη της υλοποίησής τους. Σχηματισμένη από το ουσιαστικό «δήμος» (= λαός) και από το θέμα του ρήματος «άγω» (= οδηγώ) η λέξη είχε σε αρκετούς συγγραφείς τη σημασία του οδηγητή, του ηγέτη του λαού: γρήγορα όμως (ασφαλώς στην εποχή του Αριστοτέλη) πήρε αρνητικό περιεχόμενο, επειδή οι δημαγωγοί κατόνησαν απλώς να παρασέρνουν το λαό σε ψηφίσματα για την εξυπηρέτηση των προσωπικών τους φιλοδοξιών και συμφερόντων. Ο Αριστοτέλης σε άλλο σημείο των «Πολιτικών» του αναφέρει ότι ο δημαγωγός είναι του «δήμου κόλαξ» και κάνει λόγο για την «άσέλγειαν» των δημαγωγών. Αυτό σημαίνει ότι η εμφάνιση των δημαγωγών προϋποθέτει και φανερώνει τον πολιτικό εκφυλισμό του κράτους. Επίσης με αρνητική σημασία αναφέρεται η λέξη δημαγωγός στον Αριστοφάνη, στο Θουκυδίδη στον Αντιφώντα, στον Ισοκράτη, και το Δημοσθένη. Μία χαρακτηριστική εικόνα της πολιτικής την εποχή του Κλέωνα, του δημαγωγού, στην Αθήνα, μετά τον θάνατο του Περικλή, μας δίνει ο Αριστοφάνης στους Ιππείς. Εκεί δίνονται και κάποια χαρακτηριστικά της δημαγωγίας και καταδικάζεται ο τύπος του πολιτικού ηγέτη που α) υπέρμετρα κολακεύει, υπερβολικά

διαβεβαιώνει για την νομιμοφροσύνη του και διώκει πρόσωπα που θα μπορούσαν να κατηγορηθούν για αντιπατριωτική διαγωγή, β) προωθεί μέτρα που προσφέρουν βραχυπρόθεσμα οικονομικά οφέλη σε πολλούς παραβλέποντας την μακροπρόθεσμη οικονομική εξασφάλιση και γ) προέρχεται από τις τάξεις των βιοτεχνών και εμπόρων και όχι από τις οικογένειες των γαιοκτημόνων που είχαν παράδοση στις πατριωτικές υπηρεσίες.

ΕΝΟΤΗΤΑ 20

Θέμα: η παιδεία

▪ **Διαγραμματική παρουσίαση περιεχομένου**

A. Ο Αριστοτέλης διατυπώνει δύο θέσεις:

1. Τα θέματα της παιδείας πρέπει να ρυθμίζονται νομοθετικά
2. Η παρεχόμενη παιδεία πρέπει να είναι ίδια για όλους.

B. Διατύπωση ερωτημάτων και προβληματισμών σχετικά με την παιδεία:

1. Ποιος πρέπει να είναι ο χαρακτήρας της παιδείας;
2. Με ποιον τρόπο πρέπει να παρέχεται η παιδεία;
3. Ποιο πρέπει να είναι το περιεχόμενο της παρεχόμενης γνώσης
 - a. για να αποκτήσουν την αρετή και
 - β. για να ζουν καλύτερα
4. Ποιοι πρέπει να είναι οι στόχοι της παιδείας:
 - a. η άσκηση του νου ή
 - β. η διαμόρφωση του ηθικού χαρακτήρα
5. Ειδικά στα χρόνια του Αριστοτέλη δεν είναι ξεκαθαρισμένο ποιο πρέπει να είναι το περιεχόμενο των γνώσεων και ποιοι οι στόχοι της εκπαίδευσης; δηλαδή: πρέπει να παρέχονται
 - a. γνώσεις χρήσιμες για τη ζωή με στόχο να μπορούν να ζουν οι νέοι καλύτερα;
 - β. γνώσεις που οδηγούν στην αρετή με στόχο την κατάκτησή της; (και ποιες είναι οι γνώσεις που οδηγούν στην κατάκτηση της αρετής;)
 - γ. γνώσεις που ασκούν το νου χωρίς να είναι χρήσιμες για τη ζωή;

Γ. Στο τελευταίο μέρος του κειμένου διατυπώνονται και πάλι κάποιες θέσεις:

1. Από τα χρήσιμα πρέπει να διδάσκονται στα παιδιά τα πιο αναγκαία.
2. Από τα χρήσιμα και απόλυτα αναγκαία πρέπει να διδάσκονται στα παιδιά μόνο:
 - a. όσα ταιριάζουν σε ελεύθερους ανθρώπους, δηλαδή
 - β. όσα δεν είναι ευτελή, ώστε να σταθούν εμπόδιο στην κατάκτηση της αρετής

▪ **Πολιτική θεωρία και παιδεία**

→ Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη η παιδεία είναι πολιτικό θέμα για τους εξής λόγους:

- η παιδεία έχει σημασία για το πολίτευμα και ασκεί θετική επίδραση στη λειτουργία της πόλης
- το κράτος είναι αυτό που πρέπει να ρυθμίσει με σχετικούς νόμους τα θέματα της παιδείας
- όλοι οι πολίτες ανήκουν στο κράτος και επομένως η παιδεία του καθενός είναι υπόθεση του κράτους

→ Η άποψη του Αριστοτέλη είναι ότι το περιεχόμενο της παιδείας πρέπει να είναι ανάλογο με το είδος του πολιτεύματος, για να διατηρείται έτσι το πνεύμα κάθε πολιτεύματος.

Πιο αναλυτικά:

Ήδη από την πρώτη φράση της ενότητας («Ότι μὲν οὖν νομοθετητέον ... ποιητέον, φανερόν'») διαπιστώνεται ότι ο Αριστοτέλης συνδέει την παιδεία με τη διακυβέρνηση της πολιτείας. Η παιδεία είναι, λοιπόν, ένα καθαρά **πολιτικό θέμα** που πρέπει να απασχολεί και τους πολιτικούς και τους νομοθέτες, γιατί επηρεάζει τη συνολική ζωή του κράτους αλλά και του κάθε πολίτη ξεχωριστά, αφού καθορίζει το παρόν του και προδιαγράφει το μέλλον του. Όπως λοιπόν αναφέρει και στο απόσπασμα που παρατίθεται στο σχολικό εγχειρίδιο, η παιδεία είναι υπόθεση του κράτους, αφού και κάθε πολίτης ανήκει στο κράτος, και πρέπει να θεσπιστούν νόμοι σχετικά με αυτή. Οι νέοι πρέπει να λαμβάνουν μόρφωση ταιριαστή με το πολίτευμα της πόλης τους, έτσι ώστε να φτάσουν στον επιδιωκόμενο στόχο, που είναι η ευδαιμονία του συνόλου των πολιτών. Εφόσον, λοιπόν, ο στόχος του κράτους είναι κοινός, **κοινή πρέπει να είναι και η παιδεία** που προσφέρεται και να μην αφήνεται στην ιδιωτική πρωτοβουλία. Συνεπώς, αν στόχος της πολιτείας είναι να οδηγήσει τους πολίτες στην αρετή και κατ' επέκταση στην ευδαιμονία, που είναι ο ύψιστος στόχος, ο στόχος αυτός θα επιτευχθεί μόνο αν παρέχεται κοινό επίπεδο μόρφωσης σε όλους τους πολίτες. Ως ιδεώδες εκπαιδευτικό σύστημα για την επίτευξη των παραπάνω στόχων δίνεται από τον Αριστοτέλη το εκπαιδευτικό σύστημα των Λακεδαιμονίων. Στην αρχή της 20ης ενότητας προβάλλει δύο θέσεις: η παιδεία να είναι αντικείμενο κρατικής μέριμνας και να ρυθμίζεται νομοθετικά (« **νομοθετητέον** ») και να έχει ενιαίο για όλους χαρακτήρα (« **κοινήν ποιητέον** »). Δημόσια λοιπόν, παιδεία για όλους προκρίνει ο Αριστοτέλης, η οποία δίνοντας ίσες ευκαιρίες θα εξασφαλίσει στους ίδιους και την πόλη την αυτάρκεια και την ευδαιμονία.

Πράγματι η παιδεία επηρεάζει την ποιότητα ζωής των πολιτών, την πνευματική τους καλλιέργεια, την ηθικότητά τους την πολιτική τους ωριμότητα. Η παιδεία είναι το μέσον με το οποίο μπορούν οι πολίτες να αναπτύξουν τις δυνατότητές τους και να προσφέρουν τα βέλτιστα στο κοινωνικό σύνολο. Εφόσον λοιπόν η παιδεία είναι θεμέλιο της προόδου, μια δημοκρατική πολιτεία πρέπει κατά κύριο λόγο να ενδιαφέρεται και να μεριμνά για την παιδεία όλων των πολιτών της και σε αυτήν να στηρίζει το μέλλον της.

▪ Ο δημόσιος χαρακτήρας της παιδείας

- η φροντίδα για τα θέματα παιδείας ανήκει στο κράτος
- τα θέματα της παιδείας πρέπει να ρυθμίζονται με νόμους
- σ' ένα κράτος η παιδεία πρέπει να είναι ενιαία, μία και ίδια για όλους τους νέους
- το περιεχόμενο της παιδείας πρέπει να είναι ανάλογο με το είδος του πολιτεύματος.

▪ Η παιδεία της εποχής του Αριστοτέλη

Επικρατεί σύγχυση κυρίως σχετικά με τους στόχους της παιδείας. Έτσι, α) άλλοι υποστηρίζουν ότι η παιδεία πρέπει να κάνει τους νέους ικανούς να εξασφαλίσουν τα χρήσιμα στη ζωή τους, β) άλλοι ότι πρέπει να τους ασκεί στην αρετή και γ) άλλοι ότι πρέπει να τους παρέχει στοιχεία που απλώς προάγουν τη γνώση (τά περιπτώ).

▪ Στόχοι και αντικείμενο της εκπαίδευσης

- Ο Αριστοτέλης διαπιστώνει ότι στις μέρες του δεν υπάρχει ομοφωνία όχι μόνο ως προς τους στόχους της εκπαίδευσης, αλλά και σχετικά με την αρετή ως αντικείμενο της εκπαίδευσης. Δηλαδή δεν είναι ξεκαθαρισμένο τι πρέπει να διδάσκονται οι νέοι, για να οδηγηθούν στην αρετή· αυτό οφείλεται στο ότι όλοι τιμούν την αρετή, όμως ο καθένας έχει διαφορετική άποψη γι' αυτήν, άρα και διαφορετικές γνώμες για την άσκησή της.

- **Που οφείλεται ο προβληματισμός που υπήρχε την εποχή του Αριστοτέλη για το χαρακτήρα, το περιεχόμενο και τους στόχους της παιδείας;**

Ο προβληματισμός οφείλεται στο ότι όλοι τιμούν την αρετή, ο καθένας όμως δίνει διαφορετικό περιεχόμενο σε αυτή και επομένως, διαφοροποιείται και ο τρόπος με τον οποίο πρέπει να ασκείται. Παρόμοιο προβληματισμό είχε διατυπώσει και ο Πλάτωνας στο διάλογο «Λάχης» (Λάχης 190 b 7), όπου αναφέρει: «Αν δεν ξέρουμε καν τι είναι η αρετή, με ποιον τρόπο θα συμβουλεύουμε κάποιον πώς να την κατακτήσει πιο εύκολα;»

Ασφαλώς ο προβληματισμός αυτός δεν αφορά μόνο την εποχή του Αριστοτέλη, αντιθέτως είναι διαχρονικός και απασχολεί όλες τις κοινωνίες.

Είναι αλήθεια ότι οι πολιτικές, κοινωνικές, ιστορικές και ιδεολογικές μεταβολές επηρεάζουν και το περιεχόμενο της έννοιας της αρετής και συνεπώς, και τους στόχους της παιδείας. Υπάρχουν δηλαδή αρχές και αξίες στις πολιτικές κοινωνίες και σύμφωνα με αυτές διαμορφώνονται τα κριτήρια δημιουργίας των εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Η παιδεία λοιπόν έχει πολιτικό χαρακτήρα.

- **Απόψεις του Αριστοτέλη για τη διαμόρφωση του ηθικού χαρακτήρα του ανθρώπου**

Μελετώντας της απόψεις του Αριστοτέλη για την παιδεία και τη σχέση της με την πολιτεία και τον τρόπο διακυβέρνησής της μπορούμε να συμπεράνουμε ότι, κατά τη γνώμη του φιλοσόφου, η κατάκτηση της αρετής, δηλαδή η διαμόρφωση του ηθικού χαρακτήρα του ανθρώπου δεν είναι ανεξάρτητη από την πολιτεία, αλλά διαμορφώνεται μέσα σε αυτή και καλλιεργείται μέσω της παιδείας. Έτσι η τέλεια πόλη, η ολοκληρωμένη, δηλαδή και ανώτερη μορφή κοινωνίας, επιδιώκει με τη νομοθεσία να κατοχυρώσει την κοινή παιδεία, την παροχή δηλαδή ανώτερου επιπέδου μόρφωσης, με στόχο την κατάκτηση της αρετής και κατ' επέκταση της ευδαιμονίας του συνόλου των πολιτών. Μόνο με την ορθή παιδεία φτάνει ο άνθρωπος στον ύψιστο στόχο, για τον οποίο είναι προορισμένος από τη φύση του και ολοκληρώνεται. Η παιδεία λοιπόν στον Αριστοτέλη συμβάλλει στη δημιουργία της κοινότητας και με τη δυναμική της, στη λύση κοινωνικών και πολιτικών προβλημάτων. Συνεπώς η πολιτεία που έχει φροντίσει να διδαχθεί ο πολίτης την αρετή διακρίνεται για την ηθικότητα της την ελευθερία και την αυτάρκειά της και επιτυγχάνει το «τέλος» της που είναι η ευδαιμονία των πολιτών.

- **Η προσωπική θέση του Αριστοτέλη**

Έπειτα από την παρουσίαση των προβληματισμών σχετικά με το χαρακτήρα, το περιεχόμενο και τους στόχους της παιδείας, η ενότητα κλείνει με τη διατύπωση των προσωπικών θέσεων του Αριστοτέλη πάνω σε αυτά τα ζητήματα. Ο φιλόσοφος λοιπόν ακολουθεί τη μέση οδό και υποστηρίζει ότι οι νέοι πρέπει ασφαλώς να μαθαίνουν γνώσεις χρήσιμες για τη ζωή, όπως η ανάγνωση, η γραφή, η αριθμητική και το σχέδιο, αλλά από αυτές όχι όλες, παρά μόνο τις αναγκαίες. Κι από τις αναγκαίες όμως πρέπει να μαθαίνουν όσες ταιριάζουν σε ελεύθερους ανθρώπους και όχι τις ευτελείς που ασκούν οι δούλοι, οι οποίες αδρανοποιούν το σώμα και το νου του ανθρώπου, τον καθιστούν αγροίκο, άξεστο («βάνουσον») και τον απομακρύνουν από την κατάκτηση της αρετής. Δεν αρμόζει στους ελεύθερους ανθρώπους να αναζητούν σε κάθε γνώση τη χρησιμότητα, γιατί αυτή μπορεί να τους οδηγήσει στη μονομέρεια.

Από τα παραπάνω, λοιπόν, προκύπτει ότι οι χρήσιμες γνώσεις είναι απαραίτητες αλλά δεν πρέπει να αποτελούν αυτοσκοπό. Ο χαρακτήρας της παιδείας, κατά τον Αριστοτέλη, πρέπει να είναι κυρίως ηθοπλαστικός και να στοχεύει τόσο στη διαμόρφωση του σώματος όσο και του πνεύματος του ανθρώπου.

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: BPENTZOY MARIA